

УДК 81.811.112.2

DOI: 10.31891/2415-7929-2021-22-24

РАХИМОВА О. К.

Хмельницький національний університет

## СОЦІОКУЛЬТУРНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗАСОБІВ ЕВФЕМІЇ СУЧАСНОГО НІМЕЦЬКОМОВНОГО ПРОСТОРУ

*Евфемізми складають суттєву частину комунікації будь-якої мовленнєвої спільноти і мають історичне або релігійне підґрунтя. У статті йдеться про походження евфемізмів, їхнє використання у сучасній лінгвокультурній спільноті, запропоновані приклади вживання евфемізмів та їхнього перекладу у повсякденному житті, у сфері бізнесу, політики, економіки, художньої літератури. Авторка розглядає групи евфемізмів, утворені на основі подібності значення, та утворені на основі звукової подібності, надає класифікацію евфемізмів за етичними, тематичними, етно-культурними характеристиками. Зокрема, евфемізми можна розрізняти за ступенем етичності, тактовності, частоти тематичного використання, етнокультурним характеристикам.*

*Ключові слова:* евфемізм, табу, культура, політкоректність, етичний, етно-культурний.

RAKHIMOVA O.

Khmelnytsky National University

## SOCIAL AND CULTURAL CHARACTERISTICS OF THE EMANS OF EUPHEMISMS IN PRESENT-DAY GERMAN-LANGUAGE PLANE

*The article deals with euphemisms as an urgent linguistic issue as the processes of euphemisms formation have been occurring intensively lately. Euphemisms are words and phrases that soften and veil reality giving unpleasant notions pleasant associations thereby making a conversation on a taboo topic possible. The author divides euphemisms into two groups: those formed on the basis of similarity of notion and those formed on the basis of sound similarity. In the first case, euphemisms perform communicative role, while in the second – expressive one not as information media but for expression of an effect. Euphemisms of the first group veil unpleasant aspects of reality. Euphemisms formed on the basis of sound similarity include profanity substitutes and other pejorative phrases (aggressive exclamations, threatening, curses, or aggressive orders).*

*In the given paper, various spheres of euphemisms application are singled out starting from diplomatic discourse ("the minister does not feel well" means the minister has no intention to participate in the event) and ending with private columns in dating newspapers. The author gives examples of the use of euphemisms in political, economic, official and business sphere, fiction literature. The author assumes that despite extensive use of euphemisms in various types of discourse, we may talk about their certain classifications. Euphemisms may be classified by ethic, thematic, ethno-cultural characteristics. Today, the Americans are most bigoted to the use of euphemisms. The British are also famous masters of using euphemisms.*

*Euphemisms or language taboo exist in any society and have certain historic or religious basis. Sometime, we do not notice how we use euphemisms subconsciously choosing an option that sounds better. We may assume that even under present-day conditions of guaranteed freedom of speech and opinion, taboo still functions in society. Thus, the use of euphemisms is a necessity. Their serve as means of setting boundaries of taboo zones and help avoid the undesired effect of a straightforward expression. The author views perspectives of further research in a detailed analysis of the use of euphemisms in German political discourse.*

*Key words:* euphemism, taboo, culture, political correctness, German political discourse.

### Постановка проблеми в загальному вигляді

#### та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями

Вивчення евфемії сьогодні є актуальною лінгвістичною проблемою, адже останнім часом процеси утворення евфемізмів відбуваються надзвичайно інтенсивно. Зокрема вживання евфемізмів у ЗМІ, суспільно значущих сферах мовленнєвої діяльності сприяє їх масштабному поширенню.

### Аналіз останніх досліджень та публікацій

Проблемі теоретичного обґрунтування евфемізації в мовознавстві приділяють велику увагу. Ті чи інші аспекти евфемізації певною мірою досліджено й описано в роботах багатьох мовознавців ХХ ст., зокрема в працях С. Відлак, Б. Ларіна, І.Р. Гальперіна, В.І. Жельвіса, А.М. Кацева, Л.П. Крисіна, К. Аллан, О.Й. Шейгал, В.І. Заботкіної, В.П. Москвіна, К. Беррідж, німецьких науковців А. Болена, Г. Шредера тощо.

Актуальність праці мотивується необхідністю дослідження евфемістичних мовних одиниць з позицій лінгвопрагматичного та соціокультурного підходів, які сьогодні викликають найбільший інтерес.

### Формулювання цілей статті

Мета дослідження полягає в комплексному аналізі структурно-семантичних і прагматичних особливостей мовних табу з різних сфер життя, лінгвопрагматичних та соціокультурних характеристик засобів евфемії сучасного німецькомовного простору.

### Виклад основного матеріалу

На сьогоднішній день у мовознавстві існують різні інтерпретації терміну «евфемізм». Явище евфемії в лінгвістиці традиційно пов'язують з явищем табу. Невипадково спочатку вивченням евфемізмів займалися етнографи, які досліджували проблематику табу в первісних спільнотах. Табу має безпосередній вплив і на

німецьку мову, відображаючи різноманітні процеси у житті суспільства: політичні, соціальні, історичні. Табуванню і подальшій евфемізації підлягають слова різних тематичних груп з багатьох причин.

Найближчим до уявлення про табу в сучасних європейських суспільствах є поняття соціальної норми. Звідси табу поширюється на все, що пов'язане із соромом, тактом чи пієтетом; натомість страх, який лежав в основі табуїзації у первісних суспільствах, втратив своє значення. Отож, табу (як і евфемізми) залежать від часу і віддзеркалюють соціокультурні норми конкретного суспільства.

Під мовним табу розуміють мовну норму, яка диктує соціально узгоджене невживання певних слів та виразів, на заміну яким і приходять евфемізми.

Евфемізми – слова і звороти, які пом'якшують, завуальовують дійсність і її реалії, надаючи неприємним реаліям приємних асоціацій і уможливаючи таким чином комунікацію на табуйовану тему.

Причинами вживання евфемізмів є: забобонність, пов'язана із вірою в магічну дію слова; дотримання усталених соціокультурних норм (з цієї причини ми вживаємо політкоректні позначення, уникаємо вживання лайливих слів та вульгаризмів або використовуємо їхні заміники).

Евфемізми можна поділити на дві групи:

- утворені на основі подібності значення;
- утворені на основі звукової подібності.

У першому випадку евфемізми виконують комунікативну роль, у другому – експресивну, не як носії інформації, а для виявлення афекту. Евфемізми першої групи прикрашають і завуальовують неприємні аспекти нашої дійсності. Крім хвороб чи смерті вони можуть бути пов'язані з сексуальністю, функціями людського тіла чи певних його частин. Лише невеликий відсоток людей використовує в приватних розмовах відповідні медичні позначення. До евфемізмів, утворених на основі подібності звучання належать заміники лайливих слів та інших пейоративних зворотів (агресивних вигуків, погроз, прокльонів чи агресивних наказів).

Слід зазначити, що евфемізація тісно пов'язана із гумором, а яскраві евфемізми знаходимо в діалектах (урбанолектах), які загалом вирізняються барвистістю в порівнянні зі стандартною мовою. У якості прикладу можна навести вибірку образних гумористичних евфемізмів з віденського урбанолекту: Privatdozentin (репетиторка) – дівчина за викликом; Reitschule (школа верхової їзди) – бордель; Winterkirsch'n (зимові черешні) – геморой; Hoftrauer (двірська жалоба) – бруд під нігтями; Klavier (піаніно) – зубний протез. Евфемізм Hundstrümmel (псячі руїни) ошляхетнює продукти життєдіяльності собак, які часто-густо зустрічаються у Відні, так що місто розпочало агітацію за допомогою плакатів із зображенням милого песика, який просить прибрати за ним «Nimm ein Sackerl für mein Gackerl». Використання слів дитячої мови (Gackerl – какулька) – продуктивний шлях евфемізації. В інших образних евфемізмах відбувається іронічне «ошляхетнення» позначуваного продукту/істоти тощо завдяки порівнянню з більш вартісними: Bauernkaviar – салера (на основі спільної для обидвох продуктів дії як афродизіак), Beamtenforelle – сосиска. За допомогою образних гумористичних евфемістичних слів та зворотів маскуємо також наші страхи, як-от страх перед смертю: einen Holzpyjama anziehen – одягнути дерев'яну піжаму; die Erdäpfel/das Gras/Radieschen von unten wachsen sehen – бачити зісподу, як росте картопля/трава/редиска. На хвилі політкоректності впливають нові евфемістичні позначення професій та людей певного етнічного походження, до яких в суспільстві існує негативне чи упереджене ставлення. Наприклад, перукаря стали називати «стилістом» або «фахівцем з краси». Цікаві приклади політкоректних етноекфемізмів в німецькій мові, коли замість збірного позначення (Eskimo, Zigeuner), яке набуло негативних конотацій, почали вживати як нейтральне позначення частин цієї народності (Inuit, Roma). Старі позначення ще якийсь час можуть функціонувати у фразеологічних зворотах чи назвах продуктів (морозиво Eskimo, кукурудзяні палички Zigeunerräder, шницель Zigeunerschnitzel чи десерт Mohr im Hemd), проте з політкоректних міркувань з часом зникають і звідти (як це сталося із назвою зефіру в шоколаді Negerküsse (поцілунки негра), який переіменували на Schokoküsse/шоколадні поцілунки) [7].

Яскравим прикладом того, що в різних суспільствах слово на позначення однієї і тієї ж групи людей може мати різні конотації, є слово іноземець/іноземка в українській та німецькій мові: нейтральне в українській мові, німецьке Ausländer/Ausländerin сприймається негативно і пов'язується з економічною міграцією. Відтак і значення слова мігрант/мігрантка (Migrant/Migrantin), зазнало звуження і погіршення значення, асоціюється з економічними мігрантами, бідністю і (як і Ausländer) не використовується щодо вихідців із забезпечених суспільств, які змінили країну проживання. До останніх вживаються позначення із першим компонентом Wahl- (вибір), який підкреслює, що переселення відбулося не з економічної нужди, а із власної волі: Wahldeutscher/österreicher – німець/австрієць за вибором, Wahl-Berliner/Wahl-Wiener – берлінець/віденець за вибором.

Мова змушена постійно працювати над створенням нових слів, які б допомагали уникати негативних асоціацій, пов'язаних з попередніми словами – так зване «евфемістичне бігове колесо»: так, замість «каліка» почали використовувати іншомовне «інвалід», яке невдовзі також отримало негативні конотації і отримало заміну у вигляді формулювання «люди з особливими потребами». В німецькій мові цей процес виглядає подібно: Krüppel – Invalide – der/die Behinderte. Останнє слово впродовж останніх років також почало сприйматися як негативне. Як наслідок – відкореговано оголошення у віденському громадському транспорті з «Wir bitten Sie, älteren oder behinderten Fahrgästen die Sitzplätze zu überlassen» на «Bitte seien Sie achtsam. Andere brauchen Ihren Sitzplatz vielleicht notwendiger» із завуальованим позначенням «пасажир, яким

потрібніше місце для сидіння». Ефект евфемізації досягається і завдяки вживанню іншомовних слів. Тому дедалі частіше на позначення людей з особливими потребами в німецькій мові вживають запозичені з англійської *disabled* та *differently*.

Як бачимо, значення слова не є незмінною константою. Зміни в семантиці, а саме – отримання словом негативної конотації – процес, відомий в мовознавстві як «погіршення значення». Цей шлях пройшло багато слів і якщо в наведених вище прикладах ми були свідками цього процесу, то в інших словах, які зазнали видозмін кілька століть тому, бачимо лише негативне значення. Це стосується німецького *Dirne*, яке вживається на позначення повії і походить від старовірхньонімецького *thiorna*, що означало «(незаймана) дівчина, служниця». В середньовірхньонімецькій мові *dierne* почало вживатися евфемістично на позначення повії і, заразившись негативом від позначуваної особи, отримало додаткове негативне значення – «повія». З плином часу перше нейтральне значення відпало і в сучасній німецькій мові це слово належить до лайливих. Тому якщо ми візьмемо до рук старе видання казки про Червону шапочку, перше речення викличе в нас здивування: «*Es war einmal eine kleine süße Dirne, die hatte jedermann lieb ...*» [8]. Нейтральне значення («дівчина») слово та його похідні зберегли лише в діалектах. З похідних варто згадати назву національного одягу в Австрії та Баварії – *Dirndl* та його омонім на позначення дерену в австрійському варіанті німецької мови.

Сфера застосування евфемізмів дійсно широка, починаючи з дипломатичного дискурсу («міністр погано себе почуває», що означає, що міністр взагалі не має наміру відвідувати захід) і до приватних оголошень у газетах про знайомства.

Евфемізми – вірні друзі бізнесу і політики, адже допомагають подати стан речей чи ситуацію кращими, ніж насправді. Так, неперевершеним майстром завуальювати дійсність був колишній австрійський канцлер Бруно Крайскі. Коли в 70-х роках внаслідок першої нафтової кризи економіка пішла на спад, він охарактеризував цей стан як «*Nullwachstum*» – «нульове зростання», коли ж ситуація стала ще драматичнішою, Крайскі повів мову про «*Minuswachstum*» – «мінусове зростання». Прикладами евфемізмів в економіці можна назвати також: *Bürger sollen Eigenverantwortung übernehmen* (громадяни мають проїнятися відповідальністю) означає, що громадяни скоріш за все заплатять за щось з власної кишені; *Freisetzung von Personal* (вивільнення персоналу) – звільнення; *militärischer Konflikt* (військовий конфлікт) – війна.

Рекламні тексти також уникають небажаної інформації і описують товари тільки з позитивного боку, тому використання евфемізмів тут надзвичайно поширене. Наприклад, у рекламі дезодоранту йдеться про «*Transpiration*» (транспірацію, вивільнення води з організму через шкіру), а не про те, що людина пітніє; *die Dritten* (треті) означає «вставна щелепа», *Kundeninformation* (інформація для клієнтів) – «реклама», *Frischequell* (джерело свіжості) – вода, *weniger müssen müssen* (менше мусити мусити) – рідше ходити до туалету [6].

Евфемізми ділового стилю найкраще представлені лексикою, вживаною торговцями нерухомістю. «Витончена», «дорогоцінна» квартира означає «надто маленька», крім того, невеличкий розмір помешкання можна описати «чарівне гніздечко», а те, що ви можете зробити «будь-який ремонт на власний смак» та «підійде особі-ентузіасту» означає, що мова йде про абсолютно занедбану квартиру.

Чи не найблагодатніший ґрунт для евфемізмів в німецькомовному просторі – характеристики та рекомендаційні листи. У них немає негативних формулювань, адже негативний зміст ховається за позитивною формою. Найчастіше згадуваний приклад – «*Er/Sie war stets bemüht* – Він /вона завжди дуже старався/старалася», який прочитується: «На стараннях все і закінчилося, успішно його/її праця не була». Вирішальну роль відіграє і порядок слів або їх упущення: так, у реченні «*Sein Betragen gegenüber den Kollegen (und Vorgesetzten) war stets vorbildlich*» («Він завжди знаходив порозуміння з колегами (і керівництвом)») керівництво згадується на другому місці, після колег, і це означає, що з керівництвом у працівника були проблеми. Як бачимо, щоб розкодувати інформацію попереднього працедавця, треба вміти читати «між рядками», керуватися принципом «від супротивного» і вибирати з позитивного негативні аспекти. Закодована інформація подається в характеристиці навіть у завершальних фразах-побажаннях: *Wir wünschen ihm auf seinem künftigen Lebensweg viel Erfolg* (Бажаємо успіху в подальшій професійній діяльності = *Er hatte bisher wenig Erfolg* (Дотепер його діяльність не була успішною). *Wir wünschen alles Gute und beste Gesundheit* (Бажаємо всього найкращого і доброго здоров'я) = *Der Mitarbeiter war oft krank* (Працівник часто хворів).

Широке вживання евфемізмів відображено у художній літературі, і як правило пов'язано з діалогами та прямою мовою, що містять елементи розмовно-побутової лексики. Вони надають додаткових характеристик особі, яка їх використовує: як позитивних (делікатність, співчуття, гумор), так і негативних (маніпуляція іншою людиною, нещирість, брехня).

Однак, не зважаючи на поширеність евфемізмів у найрізноманітніших видах дискурсу, можна говорити про їх певні класифікації.

Евфемізми можна класифікувати за етичним принципом. Політики, дипломати, військові, офіційні особи будь-якого відомства чи організації, а також журналісти стрімко «напрацьовують», а часто і просто вигадують такі евфемізми, які відволікають увагу від негативних явищ чи подій. Ще один приклад – група евфемізмів, які пом'якшують майнову дискримінацію. Майже всі ЗМІ замість слова «бідні» користуються сьогодні словосполученнями «особи з низькими доходами», «соціально знедолені», або «малозаможні». Наступну групу евфемізмів за етичним принципом утворюють ті, що виключають дискримінацію людей з

фізичними чи розумовими вадами. Майже на кожний недолік чи ваду вже існує певний евфемізм: наприклад, слово «каліка» замінюється на «фізично інший», «товстий» перетворюється на «з надмірною вагою». «Розумово відсталих» політкоректно називати «такими, що не здатні вчитися», «особливими», або «з ментальними труднощами».

По-друге, евфемізми можна класифікувати за тематичним принципом. Найяскравішими у тематичній класифікації евфемізмів, є ті, що стосуються торгівлі і комерції.

І, нарешті, евфемізми можна класифікувати за етно-культурними характеристиками. Сьогодні найбільшими прихильниками евфемізмів є американці. Американські евфемізми здебільшого складаються з таких слів, які взагалі не сприймаються як образливі, та замінюються двозначними фразами. Наприклад, «туалетний папір» стає «тканиною ванної кімнати», «зубні протези» перетворюються на «стоматологічні пристрої», замість «лікарень» з'являються «центри доброго здоров'я». Британці також відомі майстри евфемістичних висловлювань. Найвиразніші з їх витворів прекрасно зрозумілі, принаймні, носіям мови і створюють приємне відчуття співучасті між автором евфемізму та слухачами [5].

Інколи евфемізми можуть бути і милосердними, навіть, необхідними. Зокрема, у випадках, коли на перший план, замість ясного і точного вираження емоцій, виходить потреба не зачепити почуттів. Про дітей, які відстають в інтелектуальному розвитку, чи неадекватно поведуться, мабуть, дійсно краще сказати, що в них «особливі (спеціальні) потреби». Звісно, це не полегшує завдання навчати їх чи просто знаходити з ними спільну мову, однак, це може позбавити їх знущань з боку їх однолітків, чи дозволить їм не зламатися. Говорячи про стару людину також, напевно, краще і милосердніше описати її як «тендітну», аніж як «старезну».

### Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі

Евфемізми або мовні табу існують у будь-якому суспільстві і мають історичне або релігійне підґрунтя. Інколи ми самі не помічаємо, як користуємося ними, підсвідомо вибираючи той варіант, який звучить милозвучніше. Можемо стверджувати, що навіть за теперішніх часів гарантованої свободи слова та думки у суспільстві продовжують функціонувати мовні табу. Таким чином, використання евфемізмів є необхідністю. Вони слугують для встановлення меж табуйованих зон і допомагають уникнути небажаного ефекту від прямолінійного висловлювання. Перспективи подальших пошуків у згаданому науковому напрямку полягають в ґрунтовному аналізі вживання явища евфемії в німецькому політичному дискурсі.

### Література

1. Великорода В. Б. Механізми поповнення евфемістичної лексики / В. Б. Великорода // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – 2017. – № 4. – С. 212-217.
2. Курагіна, Л. Евфемізми як форма реалізації мовних табу (на прикладі німецької мови) / Л. Курагіна // Науковий вісник ХДУ. Серія «Лінгвістика»: зб. наук. наук. праць. – Херсон: ХДУ, 2016. – Вип. 15. – С. 209-213.
3. Постатнік М. М. Евфемізми, причини їх виникнення, особливості вживання та перекладу (на матеріалі німецької мови) / М. М. Постатнік, А. М. Свирид // Матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів гуманітарного факультету. – Суми: СумДУ, 2015. – Ч. 2. – С. 14-15.
4. Розен Е. В. На пороге XXI века. Новые слова и словосочетания в немецком языке / Е. В. Розен. – М.: «Менеджер», 2014. – 192 с.
5. Снегірєва Є.О. Евфемізми як витончена форма мовленнєвого мистецтва / Є.О. Снегірєва // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. – К.: Логос, 2012. – С. 261-266.
6. Bohlen A. Die sanfte Offensive: Untersuchungen zur Verwendung politischer Euphemismen / Andreas Bohlen. – Frankfurt am Main; Berlin, 2013. – 278 s.
7. <https://everest-center.com/movnyj-serpanok-abo-korotko-pro-evfemizmy/>
8. [https://de.wikisource.org/wiki/Rothkappchen\\_\(1837\)](https://de.wikisource.org/wiki/Rothkappchen_(1837))

### References

1. Velykoroda V. B. Mekhanizmy popovnennia evfemistychnoi leksyky / V. B. Velykoroda // Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. – 2017. – № 4. – S. 212-217.
2. Kurahina, L. Evfemizmy yak forma realizatsii movnykh tabu (na prykladi nimetskoi movy) / L. Kurahina // Naukovyi visnyk KhDU. Seriya «Linhvistyka»: zb. nauk. nauk. prats. – Kherson: KhDU, 2016. – Vyp. 15. – S. 209-213.
3. Postatnik M. M. Evfemizmy, prychny yikh vynyknennia, osoblyvosti vzhyvannia ta perekladu (na materialy nimetskoi movy) / M. M. Postatnik, A. M. Svyryd // Materialy naukovy-teoretychnoi konferentsii vykladachiv, aspirantiv, spivrobitnykiv ta studentiv humanitarnoho fakultetu. – Sumy: SumDU, 2015. – Ch. 2. – S. 14-15.
4. Rozen E. V. Na porohe XXI veka. Novye slova i slovosochetanyia v nemetskom yazyke / E. V. Rozen. – M.: «Menedzher», 2014. – 192 s.
5. Sniehirova Ye.O. Evfemizmy yak vytonchena forma movlennievoho mystetstva / Ye.O. Sniehirova // Linhvistyka KhKhI stolittia: novi doslidzhennia i perspektyvy. – K.: Lohos, 2012. – S. 261-266.
6. Bohlen A. Die sanfte Offensive: Untersuchungen zur Verwendung politischer Euphemismen / Andreas Bohlen. – Frankfurt am Main; Berlin, 2013. – 278 s.
7. <https://everest-center.com/movnyj-serpanok-abo-korotko-pro-evfemizmy/>
8. [https://de.wikisource.org/wiki/Rothkappchen\\_\(1837\)](https://de.wikisource.org/wiki/Rothkappchen_(1837))